

10-Р АНГИЙН АНГИ ДЭВШИХ “МОНГОЛ ХЭЛ, БИЧИГ”-ИЙН ХИЧЭЭЛИЙН
ШАЛГАЛТЫН МАТЕРИАЛ

“А” ХУВИЛБАР

80 минут

Модны эмч

Тоншуул мод тоншиж амьдардгийг уншигч хүүхдүүд маань андахгүй байх. Хүмүүс ойн эмч ч гэж нэрлэдэг. Түүний хараа сонсгол сайн хөгжсөн гэж хэлж болно. Өвчилсөн өттэй модонд хацраа наан чагнасаар байгаад өт хаана байгааг яг олно. Тэгээд цүүц маягийн гурвалжин хурц хошуугаараа гаднаас нь тоншиж цоолон хошуугаа шургуулан оруулж өтийг хэлээрээ сугалан гаргаж иддэг аж. Хэл нь 10-12 см урт нарийхан наалдамхай. Хошуу нь багтахгүй юм уу, хүрэхгүй нүхэнд байгаа шавжийг нарийн өвс мөчрийн хугархайгаар хатгаж барьж авна. Ойн эмчийг ахархан настай амьтан гэдэг. Үүнийг цаг үргэлж мод тоншиж тархиа доргоож байдагтай холбон тайлбарладаг. Тэр голдоо нүхтэй хуурай модыг цүүцдэн ухаж жилд нэг үүр засна. Үүрний ёроолд өд сөд, өвс дэвсэхгүй. Модон шалан дээр ангаахай нь торнидог. Хөлийнх нь уланд хатуу эвэр ургуулах гэж буй нь тэр. Яагаад гэвэл тэр том болоод бас л ургаа модноос хөлөөрөө дүүжлээстэй амьтан болох билээ. Гэвч энэ шувуу хойтон жил нь үүрээ дахин ашигладаггүй. Бусад шувуунуудад “яг хийсэн ясан гэр” олдож бөөн баяр хөөр болдог байлгүй. Тоншуул гол тэвээргээ модны өт, авгалдайнаас авдаг боловч бусад шавж, аалз, ялааг ч их хэмжээгээр идэж устгана. Харин өвлийн улиралд ургамлын үр, модны боргоцойгоор хооллоно. Самар цөмөх нь их онцлог. Тэр модонд дандаа босоо байрлалтай байгаад сурчихсан байдаг тул газарт тэгшхэн суугаад тоншиж чадахаа больчихжээ. Газарт байгаа боргоцойг заавал модонд хавчуулж байж цөмж эхэлдэг аж. Тоншуулыг хөх бух дагамтгай. Тоншуул тэрнийг ер хөөхгүй. Харин ч бүр дуртай. Юу л олдоно хагасыг нь тэр муу өөдөсхөн шувуунд хаяж өгдөг гээч. Яагаад ингэж хөл алдаад байна вэ гэвэл ийм учиртай. Тоншуул мод тоншиж байхдаа хойноо юу болж байгааг мэддэггүй. Хэрэв харцага ирвэл яахав. Харцага ар шил рүү цоо тоншин унагаж мэднэ. Харин хөх бух байвал санаа зоволтгүй. Хөх бух түгшүүрийн дохио өгч байдгаараа хашхирна. Тоншуул ч бушуухан амиа хоохойлох аргаа бодно. Найзын тус ийм сайхан. Тоншуул урт наслах болтугай. Яагаад гэвэл ой мод маань улам улам илаарьшина шүү дээ. Ж.Мягмарсүрэн

1. Эхийн гол санааг илэрхийлж буй өгүүлбэрийг олж бичээд, яагаад гол санаа гэж бодож байгаагаа эхээс эш татан, өөрийн үгээр тайлбарлаарай. **10 оноо**

2. Таамагласан өнгө аястай өгүүлбэрийг олж бичнэ үү. **4 оноо**

3. “Тоншуул түүнийг ер хөөхгүй, **харин** ч бүр дуртай.” өгүүлбэрийн онцолсон холбох үг нь ямар утгаар орсныг тодорхойлоорой. **4 оноо**

4. “ханын цаг” холбоо үгийн “-ын” бүтээвэр нь ямар утга ялгаж байна вэ? **4 оноо**

5. Дараах үгсээс зөв бичсэн бүлэг үгсийг сонгоорой.

2 оноо

A. үзэе, уулзая, оёё, харъя

B. уяя, бүрхье, малчдадаа, тусалъя

C. уяя, бүрхэе, малчдадаа, туслая

D. үзье, уулзъя, оёёё, харяа

6. Нэрээс үйл үг үүсгэх “-л” дагаврыг залгахад аль үг бусдаасаа ялгаатай бичигдэх вэ?

2 оноо

A. мах B. давс C. цоож D. хавтас

7. Зохиолын тууль хэрхэн шийдэгдэж буй нь хэсэгт илэрнэ.

8. Зохиолчийн нэрийг зохиолтой нь зөв харгалзуулж, төрлийг бичнэ үү.

5 оноо

1. Д.Нацагдорж

а. Саран хөхөөний намтар-

2. Д.Равжаа

б. Жамухын өчил-

3. Д.Намсрай

в. Дөрвөн цаг-

4. Ж.Саруулбуян

г. Дөрвөн улирал-

д. Бодончар богд-

9. Б.Явуухулан “Хар ус нуурын шагшуурга” шүлгийн нэг бадаг хэдэн шадтай вэ?

Намрын сэрүү унахлаар
Нуурууд ийм байдаг юм уу?
Хотон шувуудаа явчихлаар
Хатан Хар-Ус уйдаа юу?
-

10. Зүйр цэцэн үгийг үндэсний бичигт буулгана уу.

10 оноо

Зусарч хүн зулгаа бардаг

Зуудаг нохой шүдээ бардаг

10-Р АНГИЙН АНГИ ДЭВШИХ “МОНГОЛ ХЭЛ, БИЧИГ”-ИЙН ХИЧЭЭЛИЙН
ШАЛГАЛТЫН МАТЕРИАЛ

“Б” ХУВИЛБАР

80 минут

“Хүн”

Намайг бага байхад нутгийн өвгөд хэн нэгнийг “Энэ хүн болноо” гэх, эсвэл “Тэр хүн болсонгүй”, бүр эсвэл “Тэр хүн биш”, заримдаа “Тэр хүний дээд” гэж ярихыг олонтаа сонсож би юу хэлээд байгааг нь сайн ойлгохгүй ихэд гайхдаг байж билээ. Тэдний яриад буй хүмүүсийг харахад бүгд л толгойтой, нүдтэй, хамартай, амтай, гартай, хөлтэй, хэлтэй, яриатай хүнтэй адил хүн байх аж. Тэгтэл тэдний хэн нэгэн “Хүн” болж, нөгөө нь “Хүн биш” болдог. Хачин л санагддагсан. “Нэгэнт хүн төрсөн юм чинь хүн л болохоос өөр амьтан болохгүй шүү дээ”. Ингэж бодож бас инээд хүрч байсан үе ч бий. Гэвч ардын үг гэдэг гүн утгатай.

Миний хувьд “ХҮН” гэдэг үгийг ямагт том үсгээр бичмээр санагддаг юм. Учир нь орчлон ертөнцөд ухаант хүн л буй болж байж сая амьдрал гэгч үүссэн буй заа. Хүн буй болоод гал эзэмшиж, мал адгуус гаршуулж, газар тариалан эрхэлж, хот тосгон байгуулж, урлагийн гайхамшигт бүтээл туурвиж, шинжлэх ухааны шинэ нээлт хийж, чухамхүү энэ орчлонг улам чимж, сайхан, утга учиртай болгосон бус уу? Гэтэл хүн болгон тийн амьдарч, бүтээж, хүн хүндээ тус болж, хайрлаж чаддаггүй байна. Иймээс бусдын тусын тулд сайн үг хэлж, сайн зүйл бүтээж, олон түмэнд тус болж, өгөөмөр сайхан сэтгэл гаргаж буй хүнийг “хүн” гэж ярьж, харин үүний эсрэг үйлтэй хүнийг “хүн биш” гэж ярьдгийг өнөө насанд хүрсэн, ухаан орсон хэн боловч ойлгоно. “Хүн болох багаасаа” энэ үг юутай үнэн. Багаасаа амьдралын үнэнийг ухаарсан зөв үзэл бодолтой, хугас өдрийн өл, нэг шөнийн нойр, өдрийн ажлын ачааллыг даах сэтгэлийн тэнхээ, үгийн хатууг өнгөрөөх ухааны тэвчээртэй өсөж, бусдын ажлын амжилт, амьдралын сайн сайханд үл атаархан, хар амиа бодохгүй, шунал, хов, жив, хэрүүл, хараалаас ангид байж сурна гэдэг хүн болсны хамгийн наад захын шинж. Ер нь хүнийг танихын тулд удам судрыг нь сайн харж, судлах ёстой гэж манай ухаант өвгөд ярьдаг. Үр хүүхдээ удам сайтай айлаас гэрлүүлж, удам сайн айлд мордуулдаг. Тэдний дундаас төрсөн хүүхэд мөн сайн хүн болно гэж үздэг. Ийм ч байсан. Тэгж нүүдэлчин монгол түмэн чанарыг дээдэлж, ёс зан заншлаа он цагийн давиргаанд гээлгүй өнөөгийн хүн төрөлхтний соёл иргэншилтэй хөл нийлүүлж явна.

Би энэ амьдралдаа өөрийнхөөрөө ажигласан “хүн болсон”, бас “хүн болоогүй” хүмүүсийн тухай зарим нэг жишээ татъя. Намайг бага байхад манайхтай саахалт зайтай умгар хар гэртэй, өтөл эмээ, ээжтэйгээ амьдардаг, өнчин таван хүүхэд байлаа. Эмээ, эх нь ажилгүй. Хүүхдүүдийн томоос бусад нь арван жилийн сургуульд сурна. Сурагчдын хамгийн том нь есдүгээр анги, бага нь дүүтэй минь чацуу, дөнгөж нэгдүгээр анги. Ес, наймдугаар ангийн хоёр ах нь зуны амралтаар барилгад засвар, тоосгон заводад ажиллана. Гэртээ жилийн дөрвөн улиралд хар цай ууцгааж, ямар ч тосгүй, бараг зуухны таг дээр шууд түлсэн гурил иднэ. Орой голдуу цувдайтай бантан хийнэ. Энэ байдлыг хараад би тэднийг учир мэдэхгүй байхдаа шоолж, ухаан орохын хэрээр өрөвдөж явсан ч тэд энэ байдалдаа огт гутардаггүй, харин ч зүдэртлээ ажил хийж, ажлын хөлсөөр худалдаж авсан хувцас хунараа яаж цэвэрхэн өмсдөг, хичээлийнхээ ном дэвтрийг ямар гамтай хэрэглэдэг зэргийг хараад бахархах сэтгэл төрдөгсөн. Тэд, бүгд онц сурч, сургуулиа сайн төгсөж, чухамхүү өөрийн хөдөлмөр зүтгэлээрээ төрийн сайд хүртэл алба хашиж, өнөөдөр сайхныг үзэж явна. Бүгд «Хүний дээд болов».

Гэтэл багаасаа ийн хүмүүжээгүй, амьдралыг хялбар, бэлэнчлэх сэтгэлгээгээр төсөөлж өссөн хүүхэд тэр бүр “хүн” болж чаддаггүйг их ухаант өвгөд гярхай ажигласан байх юм. Миний оюутан ахуйн нэгэн найзын эцэг нутаг усандаа төдийгүй, улсдаа нэртэй дарга байж, ганц хүүгээ юугаар ч дутаалгүй өсгөж, гадаадад дээд сургууль төгсөх хүртэл нь бараг дагаж явсан билээ. Хүү нь сургууль төгссөн ч, тийм ч сайн сурч байсангүй. Авгай, хүүхэн, бор дарс шүтэх нь түлхүү байлаа. Мөн л сайн эцгийн нэр, нүүрээр сайхан ажилтай болсон ч олон жил ажиллаж чадсангүй. Мань эр тэгсгээд л бор дарсанд гүн автаж, хань, төрсөн хүүхдүүдээ орхин одож, удалгүй ажлаасаа ч гулрах нь тэр. Тэгтэл уул мэт эцэг нь гэнэт “нурав”. Эцэг, хүүгийнхээ ухааны ядуугийн энг даагаагүй болов уу, хөөрхий. Хүү эцгийн үлдээсэн буянаар нэг хэсэг наргив. Их далай ч ширгэдэг жамтай. Хүү эцгийн буян үгүй болоход гудамжинд гарав. Одоо дал хол давсан өтөл эхийн тэтгэврийн хэдэн төгрөг буухыг нь андахгүй ирж авдаг гэсэн. Тийм ээ, сайн эцгийн хүү сайн хүн, тэр бүү хэл бүр “Хүн болж чадсангүй” гэж хэлбэл “Үгүй” гэх хүн цөөхөн байх болов уу?

Ийнхүү өндөр боловсрол эзэмшлээ ч уулаасаа “хүн” болж хүмүүжиж чадаагүй, амьдралын өчүүхэн төдий даваа, нугачаанд сөхрөөд өгдгийн нэгэн жишээ энэ ажгуу. Тэгэхээр бэлэнчлэх сэтгэлгээтэй, биеийн амрыг харсан, хүний хорвоод үдлээд өнгөрөх нэг насаа зугаа цэнгэл болгосон бол тэр мөхөж буй хэрэг. Ийм нэгэн “Хүн” гэж үү? Хүн нь хүн боловч “Хүн болоогүй” гэсэн үг. Ай, юутай харуусалтай. Ухаант өвгөд дээдсийн маань “Тэр хүн шүү” гэх, эсвэл “Тэр хүн биш” гэж хэлдэг үг ийм учиртай ажгуу.

Орчлонд хүмүүн болж төрөх нь их хувь заяа гэдэг. Аяга арвай будааг асгахад зүүний үзүүр дээр тогтож үлдсэн нэг ширхэгтэй адилтгадаг юм гэнэ лээ. Тэгэхлээр ийм хувь заяанд төрсөн хүмүүн нэг насны амьдралаа утга учиртай, цагаан мөртэй, сайн нэртэй туулах нь өөрийгөө үнэлэх хамгийн дээд шагнал бус уу? Тийм ээ, “ХҮН” гэдэг үгийг ямагт том үсгээр бичмээр санагддаг юм Х. Хангайсайхан

1. Зохиолын сүүлийн өгүүлбэр “Тийм ээ” гэж эхэлсний учрыг тайлбарлаарай. (2 оноо)

.....
.....

2. Тодруулсан үгийн утгыг хам сэдвийн хүрээнд тайлбарлаарай. (3 оноо)

ажлаасаа ч **гулрах** нь тэр.....
эцэг нь гэнэт **"нурав"**.....
саахалт зайтай **умгар** хар гэртэй.....

3. “Хүн болсон” хүн “Хүн болоогүй” хүн гэж ямар хүнийг хэлэх вэ? тодорхойлж бичээрэй. (3оноо)

.....
.....
.....

